

Judit Carrera

El dol

L'ombra de la guerra civil ha sobrevolat la generació nascuda amb la democràcia. A principis dels anys noranta, a la Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat Autònoma de Barcelona, un professor ens interpellava amb una afirmació que m'ha perseguït sempre més: l'element més determinant de la meua cultura política no seria l'origen social dels meus pares ni la meua pròpia acció o voluntat, sinó on era i què feia el meu avi el 18 de juliol del 1936.

Eren anys olímpics i de confiança en Europa, i a les universitats es revisava amb certa satisfacció una transició política que, a través del pacte, ens havia portat per fi a la democràcia. Als futurs politòlegs ens regalaven exemplars de la Constitució i de l'Estatut d'Autonomia, que escrutàvem i estudiàvem de memòria per descobrir-hi tots els racons d'un Estat complex. No era una mirada acrítica, al contrari: es parlava de concessions, de silencis i del preu del consens. A les classes d'història ens sorprenia concloure que, en realitat, al llarg dels dos darrers segles, no hi havia hagut a Espanya un període pròpiament democràtic que ens pogués servir d'escola o tradició. Però tot això no feia més que confirmar l'excepcionalitat del moment. Regnava la consciència d'haver assolit una forma d'Estat relativament única que permetia, per fi, conjugar diversitat i convivència. Érem la primera generació educada íntegrament en català i, per a nosaltres, la llengua ja no era un tabú. Nació, Estat i país ja eren llavors conceptes polisèmics, però nosaltres, entre nosaltres, més o menys ja ens enteníem. Independentment del que diguessin els manuals clàssics sobre la Modernitat, Espanya era un Estat i Catalunya una nació. Sobre aquests nous silencis, sobre unes ambigüitats que no eren ben bé les nostres, es va anar consolidant la nostra cultura política.

Assolida la democràcia formal, amb una bona dosi de confiança en el futur i una Constitució que recollia un aparent consens, el nou repte era, *només*, aconseguir una democràcia de qualitat. Els ciutadans espanyols mostraven una inquietant falta d'adhesió al sistema democràtic i el menor índex de participació política i electoral del seu entorn. Els baixos nivells d'afiliació a partits polítics, sindicats i associacions de veïns (de «militància») eren font de preocupació. La causa, una vegada més, era la dictadura: durant quaranta anys no s'havia pogut exercir cap dret polític i el lema del General Franco, «*haga usted como yo, no se meta en política*», havia calat. Tot i ser un problema més agut que en d'altres llocs d'Europa, en el fons entràvem al club dels països occidentals on regnava l'indi-

vidualisme i s'havia imposat la idea que la democràcia potser no necessitava un referèndum permanent. Eren temps de Robert Putnam i del seu «*Bowling alone*» i la disciplina es concentrava, llavors, a analitzar la fortalesa de la societat civil. Uns anys més tard, a l'Escola doctoral de l'*Institut d'Études Politiques* de París, els meus companys francesos passejaven amb orgull un tractat sobre «L'État» sota el braç. Allò era diferent: com devia ser, sentir-se orgullós del propi Estat? Silenci. Que els francesos es poguessin sentir satisfets del seu Estat era tota una altra qüestió. A França (a França!), també vaig sentir a parlar per primera vegada de les *allégeances multiples*: tenir simultàniament diverses identitats no era res excepcional. També a *Sciences Po*, a mitjans dels anys noranta, vaig entendre que la immigració era una qüestió política de primer grau. En aquell moment, però, semblava un fenomen exclusivament francès perquè Le Pen ja feia estralls. Estat, identitats múltiples i immigració passarien doncs a ser elements vertebradors de la meva formació en ciència política. Però París era també la seu de la UNESCO, i allà, on el món era molt divers i molt gran, vaig aprendre tres grans lliçons: 1) la majoria de països compartien els mateixos problemes: els principals reptes del món eren *comuns*; 2) les societats multilingües eren més proclius a la democràcia; i 3) la creixent urbanització del món feia de les ciutats una categoria essencial per entendre el món contemporani.

Al tombant de segle, aterrada al Raval de Barcelona, la immigració global havia arribat finalment a Catalunya. Mentrestant, l'acadèmia es barallava per trobar arguments contra el xoc de civilitzacions de Samuel Huntington, i els antropòlegs reivindicaven la dimensió cultural d'una globalització que fins llavors només s'havia interpretat com a fenomen tecnològic i econòmic. Finalment, també les persones, les idees i els imaginaris podien circular ara amb més facilitat: com canviava això el nostre lloc al món? Qui érem nosaltres? Qui eren els altres? La caiguda del Mur de Berlín i la fi de l'apartheid a Sud-àfrica havien fet somniar en un món més unit però, paradoxalment, tota mena de muralles, reals i imaginàries, seguien apareixent arreu del planeta. Les fronteres, deia Zygmunt Bauman, no naixien per separar diferències, sinó que primer es posava la frontera i després es buscava la diferència. Les fronteres, doncs, eren l'arquitectura que permetia articular diversitat de cultures amb la unitat d'una Humanitat que la globalització feia ara més propera i urgent. Com viure junts? Mentre el terrorisme de font religiosa atacava les bases d'Occident, les respostes més lliures venien de llocs com l'Àfrica o l'Índia, és a dir, de territoris víctimes de l'imperialisme, l'altra cara de la moneda d'una Il·lustració que pretenia, només sobre el paper, universalitzar els drets humans. Amb la humilitat del que es mira el món des de la perifèria, els teòrics del postcolonialisme oferien respostes més eclèctiques bevent de totes les tradicions, inclosa l'europea que els havia colonitzat. Què volia dir ser *humà*, avui? Com viure en la diferència? Aquestes eren preguntes universals.

Mentrestant, a casa nostra, el tabú de la guerra civil començava a esvair-se

gràcies, en part, a la cultura: tímidament, a través de la ficció, novel·les i pel·lícules evocaven què havia passat realment. El silenci de la generació dels nostres pares s'esquerdava i les mentides del franquisme i de la transició començaven a ser més evidents. Els Parlaments, aquí i allà, seguien fent equilibris. Encara governava la generació del pacte i les ferides mal tancades continuaven supurant. El debat als plens parlamentaris i a les televisions seguien girant entorn a la definició de nació i autonomia o a la difícil convivència entre català i castellà. I és que, trenta-cinc anys després, Espanya, inclosa la generació nascuda en democràcia, encara es meravellava que parléssim la nostra pròpia llengua. Nosaltres havíem crescut bilingües, havíem viatjat i conegut altres horitzons i, ells, de tornada, ens seguien preguntant, «¿Por qué?». Mentrestant, com en uns circuits paral·lels, els nostres carrers s'omplien de nous veïns que, amb altres llengües, religions i memòries, ens miraven a la cara interpel·lant-nos sense concessions. Els nouvinguts demostraven que la nostra terra era prometedora i que hi havia gent que volia venir a viure entre nosaltres, sota les nostres lleis. Compartint pacíficament carrers i escoles, la nova immigració feia fracassar els auguris de Huntington i alhora testava els nostres límits polítics i morals. Qui som? Qui és estranger a casa nostra? Mentre als carrers ressonava l'urdú i l'àrab, la nostra política seguia batallant per la dignitat del català com si aquesta necessités ser decretada. Nosaltres, encapsulats en el nostre petit narcisisme, encara ens preguntàvem qui érem com si el món exterior, també el *nostre*, no hagués canviat. El confort dels nostres paisatges i de les nostres famílies, que no s'havien mogut dels seus llocs d'origen durant segles perquè *enlloc es podia viure millor*, eren altres ingredients de la nostra creixent asfíxia. Quaranta anys després, els termes, els temes i sovint també els protagonistes del debat seguien sent els mateixos. Com era possible? Sortiríem mai d'aquella roda?

Mica en mica, les flaqueses d'aquella jove democràcia s'han fet evidents: totes les institucions del sistema estan ara sota sospita. D'eufòria europeïsta hem passat als horrors del *boom* bancari i immobiliari; la crisi econòmica ha fet visibles una desigualtat i una precarietat que no havien marxat mai. Espanya ha fracassat estrepitosament en la integració de les seves diferències. On ha anat a parar *aquella* Espanya moderna i diversa que havia de permetre explotar la complexitat? Ha existit mai? I Catalunya, quina responsabilitat hi té i què vol ser de veritat?

De sobte, el debat sobre la independència de Catalunya ha obert un horitzó que, amb totes les seves incògnites, permet plantejar noves preguntes, sense complexos ni condicionants. Però la reflexió sobre el futur de Catalunya només serà alliberadora si ens permet connectar les nostres preguntes amb les qüestions claus de la resta del món. Quina democràcia volem? Serem capaços de construir una societat més justa? Seguirem malmetent el territori, font tradicional de sobirania política? Com articularem diversitat cultural amb una vocació universal? Catalunya és avui molt més plural que a mitjans dels anys setanta: més

d'un milió dels seus ciutadans han nascut a l'estranger. Podem aprendre alguna cosa del camí realitzat per aquests nous veïns, del seu *desplaçament*? La immigració obre nous interrogants i eixampla els límits de la nostra esfera pública. Com podem integrar-la a la nostra tradició i projectar-la de manera renovada cap al futur? Catalunya conté dos corrents de pensament molt arrelats i aparentment contradictoris: per una banda, la tradició que ha pensat la nació a partir d'un territori, una identitat i una llengua, en relació a Espanya i Europa; per l'altra, l'escola que ha articulat la ciutat com a fenomen geogràfic i categoria universal, a partir de Barcelona i la seva irradiació metropolitana. Són realment incompatibles, aquestes dues tradicions?

Diu Richard Sennett que allà on es troben ciutat i nació és, justament, en la figura de l'estranger. És en el seu viatge i en la seva arribada a la ciutat que es desperta i es fa més evident la seva diferència, la seva nacionalitat. Paral·lelament, l'estranger enfronta el *nosaltres* davant el mirall. Què ens uneix i què ens distingeix? Qui som realment? L'estranger personifica els dos valors que, segons Paul Ricoeur, permeten fer dialogar la pluralitat de les cultures i la unitat de la Humanitat: el dol i la traducció. Per a Ricoeur, la traducció és un miracle que permet reivindicar la diferència parlant alhora al món. No hi ha intraduïble absolut, però tampoc hi ha traducció perfecta: sempre es perd alguna cosa en un intercanvi que, malgrat tot, permet la comunicació. És aquest dol per la traducció perfecta el que simbolitza avui la nostra identitat i la nostra relació amb l'Altre. En un món on ja no hi pot haver absoluts, què estem disposats a perdre? Construir el relat sobre Catalunya a partir de la figura de l'estranger és un bon punt de partida per saber com ser singulars en un món cada vegada més comú.